

W. Radloff'tan Gagauzca İki Nasreddin Hoca Fıkrası

MEHMET ÖLMEZ*

1. Gagauzlar ve Gagauzca

Türk halklarından dilce Türkiye Türkçesine en yakın olan, hatta kimi Türkologlara göre Türkiye Türkçesinin Rumeli ağızlarından sayılabilecek olan Gagauzca ülkemizde son yıllarda daha çok tanınır, çalışılır olmuştur. Ortodoks-Hristiyan Türklerden olan Gagauzların bugünkü yaşadıkları bölgeye (Moldavya), daha doğrusu Balkanlara, Bulgaristan bölgesine nasıl ve ne zaman gittikleri hakkında çok çeşitli görüşler vardır. En çok da Gagauzların etnik adı üzerine farklı görüşler vardır. Buna göre Gagauz adını "Gök-Oğuz"a götüren olduğu gibi Selçuklu sultanlarından Keykavus'un adına bağlayanlar da olmuştur. Fonetik ve tarihî açıdan belki de en uygun açıklama Selçuklu Sultanı Keykavus'un adına bağlayandır. Çünkü Keykavus 13. yüzyılın ortalarında Bizans imparatorunun isteği üzerine bir-kaç bin kişilik bir kuvveti Balkanlara göndermiştir (Tekin-Ölmez 1995: 126).

Gagauzca gerçekten de Trakya, Rumeli ağızları ile sesçe büyük benzerlik gösterir. Buna önsese *y-*, *h-* düşmesi, bazen *y-* türemesiyle, *o* ve *ö* seslerinin daralarak *u* ve *ü* olmasını örnek verebiliriz. Gagauzcayı Rumeli Türk ağızlarından ayıran en önemli özellik sözdizimine ilişkindir. Gagauzca dinî açıdan bağlı olduğu İslav dillerinden bir hayli etkilenmiş, sonuçta da özellikle "yüklem" Türk dillerinin genel özelliği olan *özne+nesne+yüklem* sırasının dışına çıkmıştır. Aşağıdaki metinde de görüleceği üzere "Bir vakit bir kuş varmış" yerine "Varmış bir vakit bir kuş" söyleyişi karşımıza çıkmaktadır.

Sesçe değişik olan söyleyişlerden bir-iki örnek olarak, çekimli bicimleriyle birlikte aşağıdaki sözcükleri verebiliriz: *açan* "işte o zaman, ne zaman ki", *âlamâ* "ağlamaya", *çârın* "çağırın", *geşti* "geçti", *yin-* "inmek", *yev* "ev", *üz* "yüz, çehre".

Gagauzcayla ilgili ayrıntılı bilgiler kaynakçada yer alan çalışmalarda bulunabilir.

2. Gagauz Alfabeti ve Burada Kullanılan Yazıçevrimi

Gagauzların 1950'lere gelinceye değin resmî olarak bir alfabeleri yoktur. Burada yer verdiğimiz, 1904'te yayımlanan metinse Radloff'un *Türk Halk Edebiyatı Örnekleri*'nde kullandığı alfabe ile uyumludur. 1950'lerin sonunda bugünkü kullandıkları, daha doğrusu, bugüne kadar kullandıkları Kiril esaslı alfabeğe geçmişlerdir. Bugün ise Latin alfabeti de kullanılmaktadır. Bu konuda, Latin harfleriyle yeni çıkmaya başlayan *Sabaa Yıldızı* /sabâ yıldızı/ "Sabah Yıldızı" ve *Güneşçik* adlı çocuk dergisine bakılabilir. Gerçi 1938'lerde Mihail Çakır'ın hazırladığı Gagauzca-Römençe sözlükte de Latin alfabeti kullanılmıştır.

Burada kullanılan yazıçevrimine gelince, elden geldiğince yazıçevrimi işaretleri, Radloff'un vurguları, en küçük ses farklılıklarını (ön, yani ince k; art, yani kalın k) yansıtan yazıçevrimi yalınlaştırılmıştır. Radloff'un *ä* ile gösterdiği "açık e" burada e ile, e ile gösterdiği "kapalı e" ise burada *é* ile gösterilmiştir. Uzunluklar harflerin üzerine konan *^* işareti ile, şapka konamayan harflerde, örneğin *ö* harfinde, harften sonra yer alan : işaretiyle gösterilmiştir. uzun *é* ve e arasında bir ayırım gösterilmemiş, her ikisi de *é* ile gösterilmiştir. Türkiye Türkçesinde açık e ile gösterilen, söylenen kimi sözcüklerin bu metinde kapalı e ile gösterildiğini görürüz.

3. Gagauz Halk Edebiyatı

Gagauz halk edebiyatı ile ilgili bilgiler Güngör/Argunşah yayınından edinilebilir. Yine Balkanlardaki Türk halk edebiyatı için Güven Kaya'nın çalışması önemli bir başvuru kitabıdır, Nasrettin Hoca için bu çalışmada 164. sayfaya bakınız.

Burada yer verdiğimiz Nasreddin Hoca fıkraları ise Radloff'un *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen* (Türk Halk Edebiyatı Örnekleri)'inden alınmıştır. Derlemelerinin 10. cildini Gagauz halk edebiyatına ayıran Radloff metinlerle metinlerin Rusça çevirilerini aynı yıl, 1904'te yayınlamıştır. Gagauzca metinlerin yer aldığı cildi gerçekte Moschkoff derlemiş ve çevirmiştir. Ne Radloff'un bu yayını, ne de fıkraları Türkiye'deki son yayınlarda yer almaz (bak. GÜNGÖR/ARGUNŞAH, s. 310 ve ötesi ile, kaynakça; ve yine ÖZKAN kaynakça).

4. Nasreddin Hoca

Nasreddin Hoca'yı hemen her ilkökul öğrencisi gibi, kulaktan duyduğumuz fıkraların yanı sıra, ilkökul kitaplarından, okul kitapları satan mahalle kitapçılarında sık rastladığımız *Resimli Nasreddin Hoca*, ya da *Seçilmiş Nasreddin Hoca Fıkraları* gibi kitaplardan öğrendiğimizi belirtmem gerekir.

Nasreddin Hoca ve fıkraları üzerine geçtiğimiz yıllarda çok değerli

çalışmalar yayımlandı. Hatta Kültür Bakanlığı bu konuda bir de uluslararası bir sempozyum düzenlemiştir. Bu çalışmalardan ikisi değişik Türk ülkelerinde, Türklerle iç içe yaşayan halklarda Nasreddin Hoca fıkralarına hangi adlarla ve nasıl rastlandığına ayrıntısıyla değinmektedir. Tabii bu arada Balkanlar, Romanya ve Gagauz bölgesindeki Hoca fıkraları da ele alınmaktadır: "Gagauzistan/Moldavya-Ukrayna: Gagauzlarda Nasrettin", Tudorka Arnaut, yay. İ. Ü. Nasrattınoğlu, 105-110. Hoca fıkralarının yayılış bölgesi ve türlü konulara ise adına bu armağanın hazırlandığı değerli bilimadamı merhum Pertev Naili Boratav, alanında zirve diyebileceğimiz *Nasreddin Hoca* adlı kitabında değinmiştir.

Bundan tam üç yıl önce de Türk halklarından Uygurların Nasreddin Hoca fıkraları Türkçeleriyle birlikte yayımlanmıştır. Gagauzlara komşu bir Türk halkı olan Dobruca Tatarlarının Nasreddin Hoca fıkraları da 1983'te yayımlanmıştır. Yukarıda anılan yayınlarda, Boratav, Koz ve Nasrattınoğlu'nun derlemelerinde konuya ilişkin bir hayli zengin kaynak bulabiliriz.

Sözü daha fazla uzatmadan, fıkralar ve Nasreddin Hoca fıkralarının incelenmesinin işin uzmanlarına, halkbilimcilere ait olduğunu belirtir, bugüne değin gözlerden kaçan bu iki fıkrayı, daha doğrusu Radloff'un yayını olan bu iki varyantı bir dilci olarak yazıçevrimiyle vermemin yeterli olduğunu düşünüyorum.

Fıkralar, kaynakçada yer verdiğimiz Radloff derlemesinin 146-148. sayfalarda, 81 ve 82. maddelerde "Nasr-eddin i sud'ya" ve "Oдно iz priključeny Nasr-eddina" başlığıyla yer alır. Radloff ilk fıkra için Mart. Gartman (= Martti Hartmann?), *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, Berlin 1895, 5. yıl, 1. fasikül, s. 40'a bakılmasını önerir. Kitabın bütününde olduğu gibi, fıkralarda da Gagauzlar "serbest" olup "tabu" sözcükleri kullanmaktan çekinmemektedirler. Fıkraların Rusça çevirileri, metinlerle aynı yıl, aynı adla yayımlanan çeviri cildinde, 145-146. sayfalarda yer alır.

5. Metinler

81. Nasreddin Hoca ve Yargıç

Varmış bir vakit bir kuş, béslermiş onu awci. Awci alêr, onu çıkarêr kıra. Şindi Nasradin-da görmüş, bö:le kuş béslelêr, gitmiş tutmuş bir saksan. O-da béslemiş, almış kuşu, çıkmış kıra, salvêrmış kuşu. Bir hazeyin-da gitmiş kéndi yinêni gütmê. Ačan Nasradin salvêrmış kuşu, gitmiş yinê-üstüne, konmuş. O demiş: "bu yinêk bénom". Hazeyin-da dêr: "bénom". Şindi gidêrler dâvaya, kadı éfendiya. Nasradin gidêr ileri kadı éfendiya, sö:lêr dâvada: "bana yinê düşüresin, ben sana véririm bir fiçıcık sâya. Ačan gittiler dâvaya, düşürdü ona yinê. "Yaparmasın onu?" "Yaparım". Ačan gitti yêve, téklif-etti uşaklarına: "hépsinis s..çın bu

fiçının içine. Açan kaldı azıcık dolmâ, koydu üstüne bir-iki oka sâya, götürdü kadı eféndiya bâşış. Kadı eféndi kabulétti, dédi: “béréket vérsin”. Açan başladı yimê kadı eféndi, yidi üstünden yâyı, sora yétişti b..a, “bre”, dedi, “bu pé....k bana b.. yidirdi, gidin çârin o p.....gi, gélsin burayı”. Geldi Nasradin kadıya. “Néiçin sen bana b.. yidirdin? Dışarı! üzünü görmeyim”. O-da gitti bir kabâtlı gibi. O gece-da yâdı bir kar, yöle üç-dört parmak. Açan gördü Nasradin, kar yâdı déyi, yéski gözerden yaptı bir çift çarık kéndine. Aldı bastonu yéline, gidi o çarıkları ayaklarına, da gitti kadı eféndinin kapusunun yönünden géşti. Açan sabahlén kalktı kadı eféndi, gördü bir yiz var. “Nasıl yiz bu? Yınsan yizine bészér (o déliklerdenda oldu çok nışan) né çok tırnâ var bunun?” O gelmiş burayı, da géne gitmiş: “ya bakayım, néréyi gitmiş bu yiz?” Nasradin bakardı, kadı eféndi géler déyi. Açan yaklaştı kadı eféndi, o çözmüş çâşırlarını, da suvamış gölméni, da g..tü görünürmüş. Kadı yaklaştıkçasına o kaldırmış g....ünü yukarı. Sormuş ona kadı eféndi. “né'için kaldırêrsin götünü?”. O-da démiş: “nepayım?” Kadı eféndi. Sen benî kúduun, üzümü görméyesin-déyi. Ben seni gördüm, sen gélersin, üzümü görméyesin déyi, kaldırêrim g...mü, göresin.

82. Bir Başka Nasreddin Fıkrası

Türkün Nasradini gitmiş bir boyara, da almış üz putluk-için yapâ parası. Da açan gelmiş boyarın vakıdı yapâyı almâ, gitmiş Nasradine, da yinmiş faytondan, da urmuş kapuya zontiklen, da démiş yév sâbi: “çık dışarı”. İçerden-da çıkmış kızı. Boyar démiş: “zamanayrısın kızım”. Kız-da almış sélamını. Boyar sormuş kıza: “nénde tetün?” Kız-da ona démiş: “gitti kıra çalı dikmé”. Boyar sormuş kıza: “nepacék çalıyan tetün?” Kız démiş boyara: “açan çalılar büvécekler, da boyarların koyunnarı gécécekler çalılar arasından, yapâları koyunnaşın ilişécék çalılara, biz-da gidécês toplamâ yapâ, da yödéycês borcümüzü, da sora utanmıylım, dédi”. Boyar sormuş géne kıza: “yé nénde mamun?” Kız démiş boyara: “gitti yödünc âlamâ”. Boyar sormuş: “yé nénde batün?” Kız-da démiş boyara: “gitti üzü béşe yindirmé”. Boyar sormuş kıza: “né laf-tı o, hani gitmiş mamun yödünc âlamâ?” Kız démiş boyara: “açan bizim mamu yölécek, onnar-da gélécek bizde âlamâ”. Boyar sormuş géne kıza: né laftır o, hani sen dêrsin: “batün gitti üzü béşe yi<n>dirmé?”. Kız-da démiş boyara: “vérdi üz karbona bêgirimize, da gitti koşuya, da bir sakatlık bişey olursaydı bêgire, o satacék onu bész karbonaya”. Boyar-da bükmüş kafasını sol tarafına, da tükürmüş yére, da pinmiş faytona. Démiş çırâna: “hayda bêgırléri yéve, zêre bu Nasradin koce beni donattı gériden-da ilérden-da.

6. Bilinmeyen Sözcükler

hazeyin mal sahibi; zengin; yinêni ineğini (< inek+i+n+i); dâva

mahkeme; sâya yağ, taze inek yağı; yév ev; oka okka; bâşış rüşvet; yéski eski; gözer kalbur; yél el; yiz iz; üz yüz, çehre; yınsan insan; tırnâ tırnağı (< *tırnak+ı*); çâşır bir tür şalvar, pantolon; içe giyilen don; kû- kovmak; zaman ayrısın iyi günler, hayırlı günler; boyar soylu, zengin, boyar; yapâ yapağı, yün; ur- vurmak; zontik şemsiye; tetü baba; yödé- ödemek; mamu anne; âla- ağlamak; batü ağabey; kar-bona ruble.

7. Kaynakça

- BORATAV, Pertev Naili, *Nasreddin Hoca*, Edebiyatçılar Derneği yay., Ankara 1996.
- DMİTRİYEV, Nikolay K., "Gagausische Lautlehre", I-III, *Archiv Orientalni*, IV: 208-224, 349-362; V: 96-113, 1932.
- GÜNGÖR, Harun, Mustafa ARGUNŞAH, *Gagauz Türkleri, Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı*. Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991.
- GAYDARCİ, G. A., Ye. K. KOLTSA, L. A. POKROVSKAYA, B. P. TUKAN, *Gagauzsko-russko-moldavskiy slovar' / Gagauzça-Rusça-Moldovanca Laflık*, Moskva 1973. [Gagauz Türkçesinin Sözlüğü, çev. İsmail KAYNAK, A. Mecit DOĞRU, Ankara 1991]
- Güneşçik, Uşaklara Sayfalar, "Saba Jurnalının Eklemesi", 1, 1996'dan beri Latin harfleriyle çıkmaktadır.
- Nimetullah HAFİZ, "Yugoslavya'da Nasreddin Hoca", *Çevren*, 77-78, Haziran-Temmuz 1990.
- KAYA, Güven, *Yugoslavya'da Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1993.
- KOZ, M. Sabri, *Nasreddin Hoca'ya Armağan*, Oğlak yay., İstanbul 1996.
- NASRATTINOĞLU, İrfan Ünver, *Nasreddin Hoca'nın Dünyası*, İş Bankası yay., Ankara 1996.
- ÖZKAN, Nevzat, *Gagavuz Türkçesi Grameri*, TDK, Ankara 1996.
- POKROVSKAYA, L. A., *Grammatika gagauzsjogo yazıka, Fonetika i morfologiya*, Moskva 1964.
- RADLOFF, W., *Obraztsı narodnoy literaturı tyurkskih plemen*, izdaniye V. Radlovım, çast X, nareçiya bessarabskih gagauzov, tekstı sobranı i perevedeni V. Moşkovım, S. Peterburg 1904 // *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme*, herausgegeben von Dr. W. Radloff, X. Theil Mundarten der Bessarabischen Gagausen, gesammelt und übersetzt von V. Moschkoff, St. Petersburg 1904.
- Saba Yıldızı. Etnos, Kultura, İstoriya*. Üç aylık jurnal, 1, 1996'dan beri Latin harfleriyle çıkmaktadır.
- TEKİN, Talat, Mehmet ÖLMEZ, *Türk Dilleri - Les Langues Turques*, Simurg & Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995.
- YALÇIN, Soner, Erkin EMET, *Nasrettin Hoca, Uyurca-Türkçe*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1995.
- Nevzat M. YUSUF, Nermin YUSUF, *Nasrettin Hoca'ga Dair Masalalar*, Kriterion Kitap üyü, Bükreş 1983.
- ZAJACKOWSKI, Włodzimierz, "Vocabulaire Gagaouze-Français", *Folia Orientalia*, 7, 1965: 29-73.

Наср-эддинъ и судья.

Вармыш бир вакыт бир куш, бeсләрмиш ону аўқи. Аўқи аләр, ону чыкарәр кыра. Шийди Насрадин-да гөрмүш, өблә куш бeсләрлар, гитмиш, тутмуш бир саксан. О-да бeслeмиш, алмыш кушу, чыкмыш кыра, салвермиш кушу. Бир хазәјин-да гитмиш кейди јинeни гүтмә. Ачан Насрадин салвермиш кушу, гитмиш јинән-ўс-түһә, конмуш. О демиш: «бу јинек бeним». Хазәјин-да дәр: «бeним». Шийди гидәрлар дәваја, кады ефeндija. Насрадин гидәр илери кады ефeндija, сөләр дәвада: «бана јинә дүшүрәсин, бән сана верәрим бир фычырик сәја. Ачан гиттилар дәваја, дүшүрдү она јинә. «Јапармасын ону?» «Јапарым». Ачан гитти јевә, теклиф-егитти ушакларна: «хәпсiнис сычын бу фычынын iчинә. Ачан калды азырик долмә, којду ўс-түһә бир-икі ока сәја, гөтүрдү кады-ефeндija башыш. Кады ефeндi кабулетти, дeди: «бeрeкәт версiн». Ачан башлады јимә кады ефeндi, јидi ўс-түһдән јәјы, сөра јетшти бока, «брә», дeди, «бу һезсвeңк бана бок јидирди», гидин, чәрын о һезсвeңги, гeлсiн бурајы». Гeлдi Насрадин кадыја. «Һeичин сән бана бок јидирдин? Дышары! ўзүһү гөрмeјим». О-да гитти бир кабатлы гeби. О гeңә-да јәды бир кар, јөлә ўч-дөрт пармак. Ачан гөрдү Насрадин, кар јәды дејi, јeскi гөзәрдән јапты бир чeфәт чарык кейдiһә. Алды бастону јeлиһә, гидi о чарыклары ајакларна, да гитти кады ефeндийин калусунун јөһүһдән гeшти. Ачан сабаһлеһ калкты кады ефeндi, гөрдү бир јиз вар. «Нәсыл јиз бу? Јынсан

1) Вар. Српс. нар. припов. В. Караџић, 1870, стр. 168; O. Kolb. Lud., Ser. VIII, sz. 4, стр. 185; Zb. Wiad. do Ant., II, стр. 163; O. Kolb., Pokus., IV, стр. 214; Афан. рус. ск., V, стр. 21.

jізіңә бейзәр (о делікләрдәнда олду чок нышан) не чок тырнә вар бунун?» О гелмиш бурајы, да гена гитмиш: «ја бакајым, нереји гитмиш бу јиз?» Насрадин бакарды, кады ефенди гелер деји. Ачан јаклашты кады ефенди, о чозмуш чашырларны, да сувамыш голмени, да готу горунирмуш. Кады јаклаштыкчасына о калдырмыш готуну жукары. Сормуш она кады ефенди: «неичин калдырерсын готуну?» О-да демии: «напајым?» Кады ефенди. Сан бени кудун, узуму гормејасин-деји. Бан сені гордум, сан гелерсин, узуму гормејасин деји, калдырерым готуму, горајин¹⁾.

82.

Одно изъ приключеній Насръ-эддина.

Туркун Насрадини гитмиш бир бојара, да алмыш уз путлук-ичин јапа парасы. Да ачан гелмиш бојарын вакыды јапайы алма, гитмиш Насрадина, да јинмиш фажтондан, да урмуш капуја зонтик-лан, да демии јев саби: «чык дышары». Ичердан-да чыкмыш кызы. Бојар демии: «заманайрысын кызым». Кыз-да алмыш селамыны. Бојар сормуш кыза: «нерда татун?» Кыз-да она демии: «гитти кыра чалы дикма». Бојар сормуш кыза: «напацек чалыјлан татун?» Кыз демии бојара: «ачан чалылар бубецеклар, да бојарларын којуннары гечецеклар чалылар арасындан, јапалары којуннарын илшецек чалылар, биз-да гидеце топлама јапа, да јодејцес борцумузу, да сора утанмыјлым, деди». Бојар сормуш гена кыза: «је нерда мамун?» Кыз демии бојара: «гитти јодунч алама». Бојар сормуш: «је нерда батун?» Кыз-да демии бојара: «гитти узу беша јиндирма». Бојар сормуш кыза: «не лаф-ты о, хали гитмиш мамун јодунч алама?» Кыз демии бојара: «ачан бизим маму јолецек, оннар-да гелецек бизда алама». Бојар сормуш гена кыза: не лафтыр о, хали саи дерсин: «батун гитти узу беша јидир-

1) О сказкахъ этого цикла см. статью Март. Гартмана, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde, Berlin 1895, 5. Jahrg., Heft I, стр. 40.

мә?» Кыз-да деміш бојара: «верді ұз карбона бегірімізә, да гитті кошуја, да бір сакатлык бішеј олұрсајды бегірә, о сагаңек ону беиш карбонаја». Бојар-да бұкмұш кафасыны сол тарафына, да тўкўрмұш јерә, да пінміш фажтона. Деміш чыраңа: «хајда бегірлері јевә, зәрә бу Насрадин коңа беи донатты герідән-да ілердән-да¹⁾».

Крестьянинъ, мстящій барину за три пощечины.

Вармыш бір вакытта бір адам, да о адам гөтүрјер панајыра бір каз сатма. Гелер бір бојар, да дәр: «не істәрсін бу каза?» Адам деміш: «бір бучук карбона». Бојар-да деміш: «сіктір бә шашкын, нәрдә гөрдүй сән, бір бучук карбонаја каз сатылсын?» Шінді гідер бојар панајыр-ічинә, гезер, гезер, да гена гелер, да дәр: «не істәрсін бу каза?» «Бір бучук карбона». Бојар гена дәр: «сіктір бә шашкын, нәрдә гөрдүй сән, бір бучук карбонаја каз сатылсын?» Бојар бракајор, да гиди варајор, гена гезер, гезер панајыр-ічиндә, да гелер адама гена казы сорма: «не істәрсін бу каза, бә, кафадар?» Деміш: «бір бучук карбона». Јанашајор о бојар, да үч шамар урајор о адама, да алајор казы јелидән, да чекедәр гитмә. О адам-да барымыш герідән: «сән бана урдун үч шамар, ама бән сени о үч шамар-ічин, үч керә дүвецәк». Бојар-да деміш: «сіктір бә гиткли, сени-гібі шарлатан адам дүвецәк». О адам-са ширетмиш, гечер біркач вакыт, алајор о адам колтүна бір тестерә бір-да наңак, да сокакта барымыш: «кімә уста лазым, бән устајым». Шиндәр о бојарын чырақлары, да сөләрлар бојара. Бојар-да дәр: «чырын шуну бурајы». Гелер о уста, бојар сорајор: «уста-мы-сын?» «Уста-јым». «Ха јөрў, јап бана бір дермеи». Бојар чырдајор слугаларны, да којдурајор софра, јіјерлар јекмек. Шинді бојар дәр везетја: «кош фажтону, да гидецәс дәја

1) Вар. Сборн. за нар. умот., III, стр. 244, № 4.